O RAZSTAVI IZSELJENEC - Življenjske zgodbe Slovencev po svetu

Od oktobra 2001 do oktobra 2002 je bila v Muzeju novejše zgodovine Slovenije, v Cekinovem gradu v Ljubljani na ogled razstava *Izseljenec - Življenjske zgodbe Slovencev po svetu*. Pripravila jo je projektna skupina, ki so jo sestavljali sodelavci Muzeja novejše zgodovine, Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU in Slovenskega etnografskega muzeja ter oblikovalca postavitve. Razstavo je spremljal tudi zbornik, ki ga je pripravil uredniški odbor. Člani projektne skupine in uredniškega odbora so bili mag. Marjeta Mikuž, mag. Monika Kokalj Kočevar, Nataša Strlič (Muzej novejše zgodovine), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU), mag. Daša Hribar (Slovenski etnografski muzej) ter oblikovalca Neta Zwitter in Dušan Kramberger.

Razstavo so sestavljali štirje sklopi: uvod, življenjske zgodbe, scenske postavitve in življenjska spirala. *Uvod* smo postavili v vhodno muzejsko avlo, ki je bila hkrati tudi prvi razstavni prostor. S pomočjo teksta, slikovnega gradiva in grafičnih prikazov so se obiskovalci lahko seznanili s temeljnimi podatki o izseljevanju s slovenskega etničnega prostora v 19. in 20. stoletju. Dr. Marjan Drnovšek je pripravil izčrpno besedilo o tem, kdaj, od kod in kam so se izseljevali, koliko jih je odšlo in kateri so bili poglavitni vzroki, ki so izseljence odpeljali v svet; kako so potovali, kako so se v tujini preživljali in katere poklice so najpogosteje opravljali; kot tudi kdaj, kako in zakaj so se izseljenci vračali domov.

Drugi sklop so sestavljale *življenjske zgodbe* Slovencev po svetu. Tvorile so jedro pričujoče razstave, ki je po njih dobila tudi ime. Idejno zasnovo zanjo je zasnoval dr. Marjan Drnovšek, ki je k sodelovanju pridobil tudi večino od devetnajstih avtorjev, ki so priskrbeli potrebno gradivo za prikaz življenjskih zgodb in napisali tudi tekste za zbornik.[1] V projektni skupini smo zbrano gradivo selekcionirali in pripravili postavitev za razstavo. Triindvajset življenjskih zgodb

[1] Avtorji zgodb za razstavo in hkrati avtorji prispevkov za zbornik so bili Alenka Auersperger, dr. Marjan Drnovšek, dr. Marko Frelih, Irena Furst, dr. Irena Gantar Godina, dr. Stane Granda, mag. Daša Hribar, Aleksej Kalc, Viktorija Kante, mag. Monika Kokalj Kočevar, dr. Vera Kržičnik Bukić, Ciril Marinček, Inga Miklavčič BrezigarC , dr. Irene Mislej, Jože Prešeren, Ifigenija Zagoričnik Simonović, dr. Petra Svoljšak, dr. Polona Šega, mag. Milica Trebše Štolfa.

smo predstavili v posameznih vitrinah, v treh razstavnih prostorih, razvrstili pa smo jih geografsko glede na kontinent priselitve izseljenca v posamezna poglavja: Severna Amerika, Južna Amerika, Evropa, Afrika in Avstralija. Na razstavi so se obiskovalci lahko seznanili tudi s štirimi zgodbami tistih Slovencev, ki so v 20. stoletju morali zapustiti svoj dom po tuji volji, to so bili begunci med prvo svetovno vojno, izgnanci med drugo svetovno vojno in slovenski begunci iz BIH v devetdesetih letih 20. stoletja v času bosanske vojne.

V poglavju Severna Amerika smo predstavili sedem življenjskih zgodb: življenje misijonarja Friderika Barage, duhovnika Alojza Kastigarja, delavcev Antona Perneta in Antona Šivca, barvarja Antona Wagnerja, popotnika in pustolovca Janeza Planinška ter kuharice Lize. Prvi je odšel Friderik Baraga (že leta 1830), ostali pa v obdobju od leta 1890 do leta 1910, ko je izseljevanje s slovenskega etničnega ozemlja tudi doseglo svoj prvi množični vrh. V poglavju Južna Amerika smo predstavili štiri zgodbe: usodo slovenskih kmetov in delavcev iz širše tržaške okolice, ki so pod vplivom "brazilske mrzlice" že daljnega leta 1889 odpotovali v Brazilijo, in zgodbo industrijalca Janeza Hlebanje, ki je v Brazilijo odšel leta 1954. V Argentini se je slovenskim staršem, ki so se leta 1928 odselili z Vipavskega, rodila zgodovinarka dr. Irene Mislej, prav tako v Argentino je s sorodniki emigrirala slikarka Bara Remec v okviru t. i. povojne politične emigracije.

V tretjem poglavju Evropa smo predstavili ponovno večje število, tj. osem življenjskih zgodb, kar sledi tudi zgodovinskim selitvenim procesom; prvemu množičnemu izseljenskemu valu, ki je bil usmerjen v ZDA zlasti na prelomu iz 19. v 20. stoletje, je sledil drugi, ki se je v drugi polovici dvajsetih in v tridesetih letih 20. stoletja usmeril v Evropo (Francija, Nizozemska, Belgija, Nemčija). Predstavili smo življenjske zgodbe rudarske družine Strajnar v Franciji, izseljenskega učitelja Svatopluka Stovička med rudarji v Belgiji, znanstvenika Ivana Žmavca v Pragi, kostanjarke Eli Indihar na Dunaju, ribniškega krošnjarja Antona Petka, usode petih sester Brenčič z Notranjske, ki so bile delavke v Evropi in Ameriki, življenje umetnice Ifigenije Zagoričnik Simonović v Londonu in novinarke Alenke Aursperger "na različnih straneh sveta" (Evropa, Kitajska, Amerika).

Poglavji o Afriki in Avstraliji sta bili krajši, predstavili pa smo življenjske zgodbe misijonarja Ignacija Knobleharja v Sudanu, "aleksandrinke" France Mahnič, bibliotekarja in kulturnega delavca Berta Pribca v Avstraliji in družino Mahnič, ki je tudi bila v ogromni množici izseljencev, ki so leta 1955 iz Trsta emigrirali v Avstralijo.

V zadnjem poglavju Begunci in izgnanci po tuji volji smo predstavili mladi par Karla in Perino iz Kozanc v Goriških Brdih, ki sta delila usodo tisočih v času prve svetovne vojne. V času druge svetovne vojne je med mnogimi drugimi morala v izgnanstvo tudi družina Marinček iz Cerkelj na Dolenjskem, kot tudi menih Ivan Šarlah iz reda trapistov, ki so imeli samostan v gradu Rajhenburg.

Svoje domove v Slatini pri Banjaluki pa so morali v času bosanske vojne leta 1993 zapustiti tudi člani družine Adamič.

Razstavo so dopolnjevale *scenske postavitve*. Pripravili smo jih pet, in sicer z zvočnimi kulisami. V uvodnem razstavnem prostoru smo predstavili potovanje z ladjo in potovanje z vlakom, ki sta bila najpogostejši prevozni sredstvi naših izseljencev. Pred vhodom v muzejsko stavbo je stal vagon vlaka iz leta 1905, ki je nekdaj vozil na progi Ljubljana – Trst. Vagon in eksponate potovanja z vlakom nam je za razstavo odstopil Železniški muzej, eksponate za prikaz potovanja z ladjo pa Pomorski muzej v Piranu in Ladjedelnica Izola.

Dve scenski postavitvi sta sledili v naslednjem razstavnem prostoru, kjer so si obiskovalci lahko ogledali rekonstrukcijo izseljenske pisarne, kakršne so bile na Kolodvorski ulici v Ljubljani v začetku 20. stoletja. Izseljenska pisarna je bila pravzaprav predstavništvo ladijske družbe, kjer si je izseljenec kupil karto za potovanje z ladjo. Kupec in prodajalec, zvočni dialog med bodočim izseljencem in uradnikom, avtentično pohištvo in oprema pisarne so obiskovalca popeljali v preteklost. Na drugi strani jih je čakala priseljenska pisarna na Ellis Islandu, kjer so hladna oprema prostora, strogi uradnik in ostra vprašanja izseljencu (zvočna kulisa v ozadju) obiskovalca soočili s težavnostjo izseljenčevega prihoda v "novi svet". Zadnja od scenskih postavitev je bila prikaz meniha trapista pri molitvi, v originalnih meniških oblačilih brata Norberta (Ivan Šarlah) in drugimi eksponati iz muzeja v Brestanici, kjer je do druge svetovne vojne deloval samostan menihov trapistov.

Pogled v razstavni prostor. (Foto: Muzej novejše zgodovine)

Pogled v življenjsko zgodbo "aleksandrinke" France Mahnič. (Foto: Muzej novejše zgodovine)

"Življenjska spirala". (Foto: Muzej novejše zgodovine)

Ob razstavi je izšel tudi zbornik.

Razstavo smo končali s t. i. *življenjsko spiralo*. Sestavljali so jo panoji s štiristopetdesetimi fotografijami slovenskih izseljencev od srede 19. do začetka 21. stoletja. Z njo smo obiskovalca, ki si je pred tem ogledal posamezne življenjske zgodbe, želeli ponovno soočiti z množičnostjo izseljevanja s slovenskega etničnega ozemlja. Prostor smo napolnili z večjim številom originalnih izseljenskih kovčkov. Fotografije tistih izseljencev, ki smo jih na razstavi individualno predstavili, smo povečali in uokvirili. To pomeni, da smo jih med množico izseljencev izpostavili in njihove življenjske zgodbe pogledali bolj od blizu. S tem smo nakazali, da bi bila življenjska zgodba prav vsakega izseljenca, če bi jo pogledali podrobneje, enako zanimiva, vesela ali pretresljiva, kot tiste, s katerimi smo se na pričujoči razstavi že lahko spoznali. Življenjsko spiralo so zaključile fotografije – silhuete, ki so simbolizirale odhajanja Slovencev v svet tudi v bodoče. Ne vemo še zagotovo, kakšne bodo oblike izseljevanja, koliko in kdo bo odšel, vendar pa lahko odhajanja predvidevamo. Izseljevanje s slovenskega etničnega ozemlja se namreč nikoli ni prekinilo. Spreminjalo je sicer svoje vzroke in oblike, vendar obstaja tudi še danes (na primer kot "beg možganov").

Pri pripravi razstave Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu nam je pomagalo veliko institucij in posameznikov. Sodelovali so slovenski muzeji, arhivi, inštituti in knjižnice. Med muzeji velja še posebno omeniti Slovenski verski muzej, Železniški muzej, Goriški muzej Kromberk, Muzej Miklova hiša v Ribnici, Pomorski muzej Piran, Slovenski šolski muzej, Pokrajinski muzej Kočevje in Slovenski etnografski muzej. Arhivsko gradivo so nam za razstavo posodili Arhiv Republike Slovenije, Zgodovinski arhiv Ljubljana in Arhivo di stato Trieste. Sodelovali so še NUK – Rokopisna zbirka, Narodna in študijska knjižnica v Trstu, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Inštitut za geografijo in Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU.

Vendar pa pričujoče razstave ne bi mogli pripraviti brez prijaznega sodelovanja posameznikov, ki so zanjo odstopili svoje družinsko in osebno izseljensko gradivo. Avtorjem zgodb je gradivo odstopilo kar šestindvajset posameznikov in družin. Dobro polovico življenjskih zgodb smo tako v celoti predstavili z njihovo pomočjo, nekaj pa v kombinaciji muzejskega, arhivskega in družinskega gradiva. K takšnemu sodelovanju nas je vodila ugotovitev, da institucije, ki sestavljajo projektno skupino za izvedbo razstave (Muzej novejše zgodovine, SEM, Inštitut za izseljenstvo), nimajo zbranega dovolj izseljenskega gradiva za izpeljavo zastavljenega koncepta razstave. Zato menim, da je razstava Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu tudi primer zglednega in dobrega sodelovanja projektne skupine s posamezniki in institucijami, saj smo sodelovali s skoraj sedemdesetimi akterji.

Pri projektni skupini za izvedbo razstave se je zbralo preko tisoč enot gradiva. Nad njegovim številom in bogastvom smo bili v projektni skupini kar presenečeni. Ugotovili smo lahko, da je izseljenskega gradiva na domačem terenu še zelo veliko. Seveda ga je težje za stalno pridobiti v muzej. Ker gre večinoma za osebne in družinske predmete, fotografije, pisma, dokumente, se ljudje ne

morejo ločiti od njih. Izseljenstvo je vendarle pojav 19. in 20. stoletja, odhodi sorodnikov v ne tako daljni preteklosti so zaznamovali življenje mnogih družin in na svojo družinsko zgodovino so ljudje še vedno čustveno navezani. Tu je tudi moč iskati vzrok za razkorak med številom zbranega izseljenskega gradiva v slovenskih muzejih (ki ga je malo) in velikim številom gradiva, ki smo ga za razstavo dobili na posodo v nekaj kratkih mesecih. Posamezniki so z veseljem sodelovali z nami, vendar želijo po zaključku razstave svoje gradivo še vedno hraniti doma. Pri zbiranju izseljenskega gradiva gre za odkrivanje osebnih življenj, časovna distanca še ni dovolj odmaknjena, zato smo zbiralci lahko zelo veseli, kadar v muzej pridobimo izseljensko zapuščino.

Zbrano gradivo smo v projektni skupini morali selekcionirati, saj nam je obseg razstavnega prostora (ki ga je vedno premalo) narekoval velikost vitrin za razstavne zgodbe. Zato smo določili, da bomo posamezno zgodbo predstavili z največ petnajstimi eksponati, ki bodo odražali posameznikovo osebno življenje (zgornji del vitrine) in njegovo poklicno delo oziroma javno delovanje (spodnji del vitrine). Predstavili smo raznovrstno gradivo: fotografije, pisma, dokumente, osebne predmete, delovna orodja in končne izdelke, značilna oblačila, zemljevide, knjige... Z izjemo nekaterih fotografij, ki smo jih povečali, je bilo vse razstavljeno gradivo originalno.

Razstava Izseljenec – Življenjske zgodbe Slovencev po svetu v Muzeju novejše zgodovine je bila zelo dobro obiskana in tudi medijsko odmevna. Bila je prva večja **muzejska** razstava o slovenskem izseljevanju pri nas. Obiskovalci so se na njej lahko seznanili z življenjem nekaterih bolj znanih Slovencev v svetu pa tudi z zgodbami "navadnih ljudi", ki so v resnici sestavljali pretežni del zgodovine slovenskega izseljevanja. Zbrane zgodbe so odražale pestro paleto poklicev in dejavnosti, s katerimi so se Slovenci po svetu preživljali nekdaj ali jih opravljajo danes. Nekateri izseljenci so v tujini zelo uspeli, drugi manj, nekateri so se vrnili domov, za drugimi se je izgubila vsaka sled. Usode so bile različne. Življenjske zgodbe so hkrati odražale tudi vse večje izseljenske procese: množično izseljevanje v ZDA od leta 1890 do 1924, izseljevanje v evropske dežele v tridesetih letih 20. stoletja, izseljevanje s Primorske v času fašizma v Argentino in Jugoslavijo, povojno politično emigracijo, povojno izseljevanje v Avstralijo in izseljevanje v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja.

Pri pripravi gradiva za razstavo so sodelovali še kustosinja za izvenevropske kulture dr. Marija Mojca Terčelj, kustosinja za oblačilno kulturo mag. Janja Žagar, sodelavci restavratorsko-konzervatorske delavnice mag. Ana Motnikar, Janez Črne, Gregor Kos in Jožica Mandelj Novak iz Slovenskega etnografskega muzeja.

Daša Hribar